

ЛИТУРГИКА У ПРАВОСЛАВНОМ БОГОСЛОВ- СКОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ.

Православни Богословски Факултет је од не малог значаја како за образовање свештенства и клира у Српској Цркви, тако и за богословску науку код нас. Између наука које се предају и обрађују у Богословском Факултету, једне су опште богословске науке и предају се на свима богословским факултетима, па и римокатоличким, подједнако, и немају да даду много нарочитог и специјалног за нас, за нашу прошлост, а друге имају да даду и нешто особено наше и извесне резултате на рођеном земљишту. Међу ове последње спада и литургика.

Црква са богослужењем била је за дуго времена у нас једина школа и једино сигурно место за васпитавање и opleмњивање и најпростије душе, како својим дидактичким елементом, тако и својом сакраменталном сврхом, уносећи у живот небеске радости, доводећи човека у везу са Богом и дајући му благодат и осећање. Ово црква није престала бити ни са ширењем просвете. Када Krimbacher каже *само* за црквено песништво, *само* за један дидактички део богослужења, да је извршило код народа који примивше хришћанство из Византије високу културно-историјску задаћу, да је одржало у њиховим земљама будан религијски осећај, да је снажило пострадали народ у дугом отпору против иноверног угњетача, да је оплодило латински запад, да је уродило на крајњем истоку и северу

код варварских народа једну религијску културу, који су до данас верно очували трагове свога извора,¹⁾ то у колико већој мери је извршило ову културно-историјску задаћу и уродило религијску културу код ових народа *целокупно* православно богослужење, међу које у првом реду спада Српски Народ, који је био у блиским одношајима и под јаким утицајем Византије, чије последице сами најбоље знамо и осећамо.

Прва писменост код Словена има да се благодари богослужењу, јер први списи код Словена су за богослужење најпотребније књиге: јеванђелије, апостол, псалтир, евхологиј. Ова писменост са својим високо-моралним хришћанским учењем дала је велике духовне резултате код тадањих Словена. Богослужењу, према томе, имамо и ми Срби да благодаримо не само почетак српске књижевности, но и потоњи развитак, јер најстарији споменици српске књижевности су богослужбене књиге, и претежни део старе српске књижевности су богословско-литургијска дела, преводи богослужбених књига са грчког на српскословенски (а то је читава једна литература), преводи источних црквених отаца и византијских писаца, чија су дела била потребна за богослужење, т. ј. читана су на богослужењу као *чтеније* (омилије и маргарит св. Јована Златоустог, тумачења Св. Писма Јефрема Сирског, Паладијев Лавсијак, лествица Јована Лествичника, оглашенија Теодора Студита, тумачење Св. Писма од Теофилакта, дела Симеона Метафраста, житија светих, похвале, патерици, проповеди и т. д.). Стари српски монах био је учен богослов јер је слушајући црквена чтенија на богослужењу научио Св. Писмо оба Завета, тумачење Св. Писма, цео псалтир напамет, главна дела црквених отаца и изводе из њихових дела. Све је он то научио у цркви на богослужењу.

Када је пронађена штампа, Срби убрзо примају ову културну тековину, и старе српске штампарије штампају са малим изузетком само богослужбене књиге, и штампарски рад придружује се преписивачком.

Хришћанство са својом узвишеном садржином оплемењило је код нас разне уметности, и ради богослужења развиле су се ове уметности код Срба: црквена архитектура, иконографија, ситна уметност, минијатуре, орнаментика, вез, и то све у толиком броју и по квалитету тако високе вредности, да ће српска црквена уметност, када се издаду и проуче сви споменици, веома подићи културну вредност Српског Народа. Потпуно разумевање

¹⁾ Geschichte der byzantinischen Litteratur, 683-84.

појединих од ових уметности, н. пр. иконографије, чији је материјал тако рећи неисцрпан, па према томе и минијатура, може се постићи само кроз литургику.¹⁾

Богослужење је оставило дубок траг на духовном животу Српског Народа, и у даљој народној књижевности имамо много литургичког елемента, т. ј. хагиографског, хеортолошког, поред хришћанско-етичког, који је овамо пренесен кроз богослужење. Рекао бих (не могу тврдити без проучавања) да величину и лепоту народне поезије чини хришћански елемент у њима, који је у народ ушао кроз богослужење и проповед на богослужењу. На богослужењу се човек уздиже до за човека највише могуће тачке савршенства и чистоте осећаја, мисли и духовне радости, јер у тајни евхаристије човек се сједињује с Богом, у тајни покајања чисти савест од греха и стиче душевни мир, у тајни брака освећује се брачна заједница и вези човека и жене даје се најчистији етички смисао, а у осталим тајнама дају се други благодатни дарови. У разним пак молитвословљима примају хришћани освећење и благослов за разне прилике у животу. Празници са својим богослужењем још увек су најсвечанији моменти народног живота.

Када је, дакле, богослужење од овако великог значаја за духовни живот нашег народа, то је за разумевање и схватање овог духовног живота потребно проучавати и познавати богослужење, и отуда је јасан значај ове науке и њезине катедре у Православном Богословском Факултету у Београду.

¹⁾ Приликом издања неких својих радова падале су примедбе од личности високог положаја да сам оставио свој предмет литургику и да се бавим туђим предметима: историјом уметности, историјом и т. д., и упућивани су ми савети да се вратим свом предмету литургији. Ово пак није тачно и ове примедбе немају места. Старе цркве, иконографија, ситна уметност, минијатуре, морају се прво разумети и посматрати по својој првобитној намени, са литургичког гледишта, и тек онда се могу посматрати, ценити и квалификовати као историјско-уметничко дело. Литургичар може о свему овоме говорити са литургичког гледишта, и иконографија и богослужбени предмети су градиво литургије. Литургичар не мора бити и историк уметности, док је историку уметности потребна литургија. Од свог првог рада нисам силазио са своје литургичке линије, нити се бавио туђом науком, но само кад год неким додирним тачкама из помоћних наука литургије. Г. Д-р Влад. Р. Петковић ради скоро једини код нас са врло лепим успехом на српским црквеним старинама, јер располаже и са потребним богословским и литургијским знањем. А ако се црквене старине проучавају без потребног знања литургије и богословља, погрешке и нетачности су неминовне, и такво проучавање неће донети потребне и тачне резултате.

По енциклопедијском положају литургика је потпуно самостална наука између осталих богословских наука, и није као што се то до сада обично мислило само једна грана т. зв. пасторалног богословља, које су сачињавале: литургика, омилистика, катихетика и ходегетика. Она је у новије време из пасторалног богословља потпуно издељена наука¹, а за њену самосталност говоре како унутрашњи, тако и спољашњи разлози.²) Литургика има да научно објасни и изложи историјски постанак, развитак и коначно образовање и утврђење богослужења православне цркве, начин како се врши данас, и уколико је богослужење чулни израз нечег духовног, какве хришћанске догматске истине и религијске идеје, каквог душевног процеса, и које натприродне идеје и којег благодатног дара је носилац. При овом раду ми имамо да обратимо нарочиту и посебну пажњу на то, како је ово богослужење уведено у Српску Цркву и како се развијало и вршило у Српској Цркви. Пошто је задатак литургије веома замашан и материјал веома опсежан, пошто је богослужење компликовано и многоструко, с многим церемонијама и радњама, и развијало се у току многих столећа, и пошто литургика има многе помоћне науке, то је добро и исправно учињено што је литургика узета као засебна катедра у Православном Богословском Факултету, јер само као одељена и самостална катедра моћи ће дати оно што се од ње тражи и извршити свој задатак, дочим то не би могла дати у вези са омилитиком, катихетиком и ходегетиком.

Досадањи рад на литургици код нас су скромни почети, и то преводи руских уџбеника литургије за духовне семинарије и уџбеници за средње школе, као и озбиљнији покушаји пуни добре воље да се даду стварни прилози овој науци. Највише се код нас из литургије распрџљала питања из црквено-пастирске праксе у појединим богословским часописима. Ову празнину чисто богословских и научних литургијских радова код нас попуњују радови сродних и помоћних наука, које се додирују са

¹) „Die Liturgik ist eine durchaus selbstständige theologische Wissenschaft, nicht wie vielfach angenommen wurde, eine Zweigdisziplin der Pastoraltheologie“. *Thalhofer-Eisenhofer*, Handbuch der katholischen Liturgik, 1912. Bd. I. S. 57. А Бенедиктинац Dr. P. Odo Casel O. S. B. у уводу издања литургијског годишњака *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*, Bd. I. (1921), S. 1. овако каже: „Das eifrige Studium der Liturgie in den letzten Jahrzehnten hat dahin geführt, dass die Liturgiewissenschaft sich aus den Dienstverhältnis zu anderen, verwandten Wissenschaften löste und den Rang einer selbstständigen Wissenschaft erwarb“.

²) Види их код *Thalhofer-Eisenhofer*, Bd. I. S. 57—8.

литургијом, код којих ће литургичар наћи вредносне прилоге и драгоцену зрнаца за литургију. Тако у историји Српског Народа, јер је народни и политички живот у прошлости био у тесној вези са црквеним животом, који се најјасније огледа у црквено правном животу и у богослужењу. Даље византолози и и слависте издавајући поједине литургичке изворе са филолошког гледишта, дају уједно и литургичару материјал, и нехотице се при том морају дотаћи питања која засецају у литургију или се додирују с њом. Затим историја црквене уметности и хришћанска археологија почеле су у последње време да се интензивно баве споменицима истока, чија важна грана је српска црквена уметност. И у проучавању ових наука наћи ће литургичар много материјала за себе, јер ове науке су тако спојене и уплетене између себе, да често настаје питање да ли неко дело спада у литургију или у хришћанску археологију. То исто вреди и за историју српске књижевности, нарочито за стару српску књижевност, и за историју религија. Све оно што се односи на литургију из ових наука, има литургика да узме у обзир и доведе до вредности у литургији, и овим се у лепој мери попуњује празнина у нашој науци. Свима пак овим наукама има литургика да се одужи својим позитивним резултатима, да им олакша проучавање и разумевање ствари, у којима се ове науке додирују са литургијом, јер није могуће историку, историку књижевности и уметности, и филолозима да у сваком случају буду и богослови и литургичари. Ове науке с пуним правом ово и очекују од литургике. Сада када је основан Богословски Факултет захтева се од њега да одговори својој задатку и наставници овог факултета налазе се пред не малим и лаким радом. Док су професори старих факултета у сретном положају да приликом примања својих катедара могу указати на рад својих претходника, на њихове научне резултате, на већ утрвене путеве, и док имају пред собом истакнуте научне циљеве и готове специјалне библиотеке, већ створену традицију, и само настављају започети рад, дотле професори нових факултета код нас, па према томе и нашег богословског, нису у том сретном положају, јер на својој катедри почињу из основа, од почетка. Ако се пак долази на катедру науке новијег датума, чије се перспективе тек отварају и која има много новог да каже, то је ствар још тежа. Ово је случај са литургијом. Она има прво да што пре даде слушаоцима ручну књигу целокупне опширне науке литургике, чији су поједини одељци читаве засебне науке (црквено песништво, црквена

музика, хагиологија, хеортологија и т. д.). То је први задатак за успешан рад у школи, јер потребно је да слушаоци имају књигу, у којој су скристализовани резултати литургије заједно са главном литературом. Но баш овај први посао који школа захтева није баш тако лак, јер је ова наука опширна, њезини извори у великој већини још нису проучени ни издани, нарочито нису проучени наши извори за литургику, т. ј. богослужбени рукописи, који леже разасути по разним библиотекама, манастирима, црквама и у иностранству, тако да је у овај мах још тако рећи немогуће писати литургику са потпуним материјалом и тачним резултатима. Осим тога добре и потпуне ручне књиге пишу се у каснијем току научног рада, а не на почетку. Да се задовољи потреба школе, писац ових редова је израдио ручну књигу литургије.¹ Када се има ручна књига са главном литературом, моћи ће се ђаци питањима и на предавањима увести у активно учествовање у раду, и моћи ће се и на предавањима више улазити у специјална питања, а не само у семинару, јер се неће трошити време наставе у прелажењу целе системе, коју ђаци већ имају у ручној књизи.

Погрбно је, даље, израдити потпуну библиографију за литургику. За овај рад недостају нам многи часописи црквене историје, црквене уметности и археологије, нарочито страни. Даљи је задатак литургије проучавање, описивање и издавање наших литургичких извора, т. ј. српкословенских богослужбених рукописаних и старих штампаних богослужбених књига²). Из ових извора има да се успостави чисто српска терминологија за литургику. Катедра литургије на Православном Богословском Факултету треба да постане једно од места где ће се информисати о православном богослужењу, па и римокато-

¹) Православна литургика или наука о богослужењу православне источне цркве, први, опћи део, 1918. Друга посебни део: Дневна богослужења, св. литургије и седмична богослужења, 1920. и Св. тајне и молитвословља, 1926. Ускоро ће изићи и последњи део ове литургије: Хеортологија, т. ј. историјски развјатк и богослужење празника православне цркве.

²) Поред катедре литургије требало би скупљати старе српске богослужбене књиге, јер су то извори литургије у првом реду. Богословски Факултет и катедра литургије немају тако рећи ни једног старог рукописа, док они често у гомилама леже тамо, где нису од потребе, и где није лако доћи ради њихова проучавања. Ако се већ дају од црњава и манастирских библиотека стари богослужбени рукописи, то је најприродније да се дају библиотеци Богословског Факултета и катедри литургије, где ће бити приступачни науци. Уз катедру литургије требало би такође основати црквено-археолошки музеј.

лици, јер иако они обрађују и питања православног богослужења, као извора и основа свога богослужења, ипак очекују од нас готове резултате из православне литургије. Када сам се 1913. године у Минхену информисао код професора литургије на римокатоличком богословском факултету о појединим стварима из литургије, добијао сам оваке, уосталом тачне, одговоре: „Ми римокатолици чекамо да ви то урадите“, или: „О tome ми желимо да се код вас информишемо“.

Пошто Универзитет треба да је увек у вези са животом, то и Православни Богословски Факултет мора бити у вези са животом, нарочито са животом у Цркви, којој ова катедра има да буде сталан саветник у литургијским питањима, а у погледу богослужења су на дневном реду многа и важна питања.

Иако смо поставили себи, својим наследницима и слушаоцима ове не мале циљеве fine и племените науке литургије, немојмо очекивати брзо остварење свих ових циљева, но се задовољимо и делимичним њиховим остварењем, јер пуно остварење њихово тражи поред доста материјалних средстава дуже времена од једног пуног људског века.

Л. Мирковић.